

FILOZÓFIAI ANZIX

A legszerencsétlenebbről

A tragédia születésének harmadik fejezetében az apollóni elv mögött húzódó dinamikus öserők, a görögség eredendő szellemének a bemutatására Nietzsche egy mítoszt említ. Midasz és Szilénosz történetét. Midasz, aki Dionüszosz nevelőjét elfogatja, megkérdezi tőle, hogy mi a legüdvösebb az ember számára. A válasz így hangzik: „Nyomorúságos egy napig élő, a gond és a véletlen gyermeke, minek kényszerít arra, hogy megmondjam neked azt, amit nem hallanod volna a legüdvösebb? A legjobbat te el nem érheted: a legjobb neked meg sem születni, nem lenni, semminek lenni. A másodsorban legjobb azonban neked — mielőbb meghalni.”

Egy tökéletesen a haszonelvűségre, pragmatizmusra és evillágiságra, az ex-hibícióra és az élvezetek teljes kiélésére épült világban feltehetően furcsán és idegenül csengnek ezek a szavak. Furcsán azért is, mert e groteszk kis medencébe zárt nép mindig is sokkal szerencsétlenebbnek érezte és mutatta önmagát, mint amilyen valójában volt. Szokás manapság ezt is az elmúlt néhány évtizedre fogni, pedig e zánalmas össznyavalygás időben korábbra mutat. Ezért nem árt tudni: szerencsétlenné lenni, vagy tragikusnak lenni nem egy és ugyanaz. Nézzük tehát mit is takarhat ez a válasz.

A görögök azáltal tudtak a létről, hogy az megnyílt, feltárult (aletheia=föltárlkozás, igazság) számkra, így érezhették át a létezés „rettenetét és borzalmait”. Az antik tragédia ezt a lételeményt közvetíti, a dionüszoszi dithürambosz a természet közvetlen valóságába vetett ember érzéseit szabadítja fel. A lét szörnyűség: s ha az ember ezt felismeri, vagy eldobja magától, vagy valamilyen kapaszkodót keres, mely lehetővé teszi számára a túlélést. Ez utóbbi pedig nem más, mint a dionüszoszi világ elfedésére hivatott apollóni művészet világa. A lét (vagy a sors) feltárlkozása egy, az Erinnuszok által uralt birodalmat mutat, ahol az apollóni lant tiszta csengését a szatírok bacchanáliája nyomja el, s amelyet megismerve az ember sorsának engedelmeskedve önként halad végzete felé. Érdemes megfontolni, hogy ebben az értelemben nincs-e igaza Kierkegaardnak, amikor azt mondja: Antigóné cselekedeteiben nem a szabadság fejeződik ki, ő épp azáltal nagy, hogy a végzettség beteljesítője, s ezért tragikus a tette is. Nietzsche szerint a tragédia a felszín lebontása, az apollóni „szépség fátyola” mögé pillantás: a lét átélése a szenvedésen és a megtisztuláson keresztül. Az antik kor embere azonosulva Oidipusz tétével, mindázt maga is megcselekszi, amit ő,

maga is átérzi a sors kikerülhetetlenségét, maga is bemocskolódik, s végül: maga is megtisztul. Midasz ellenben a kor kíváncsi, a tudomány tökéletességébe minden hitét befektető ember archetipusa is lehetne. Akár a lombikjaiba temetkezett tudós, ő is arra kérdez rá, melyet számára nem tudni a „legüdvösebb”. „Szerencsétlen” — mondja a vén szatír: boldogtalan, hisz önmagától eltávolodott (Hegel) lény, vagy ahogy egy kései művében Kierkegaard írja: „nincs jelen önmaga számára.”

Ki is tehát ez a szerencsétlen?

Angliában van egy sir — mondja Kierkegaard, amelyre egyetlen szó van felírva: a „legszerencsétlenebb”. Az emberi kíváncsiság feltárta ezt a sirt, s üresnek találta. A koporsóban nem volt senki. Vajon a legszerencsétlenebb számára a halál kegyelme nem adatott meg? — vetődik fel önkéntelenül a kérdés. Kierkegaard hipotetikusán így fogalmazza meg a választ: „a legszerencsétlenebb, aki nem tud meghalni, boldog pedig az, aki meg tud halni; boldog lenne az, aki öregkorában halna meg, szerencsésebb az, aki fiatalkorában, a legszerencsésebb az, aki lenne, aki születése közben halna meg, a legeslegszerencsésebb pedig az, aki soha nem születne meg.”

E két egyező gondolat (Nietzsche ekkor még nem tudott Kierkegaardról) egy személyes életélmény kinyilvánítása, mely semmiképp sem akarja azt sugallni, hogy távolodjunk el létünkől — horribile dictu —, dobjuk azt el magunktól. Inkább egyfajta szembenézést kíván meg attól, aki sorsához érdemesen akar élni e világban. Sőt éppen az a fájdalmas, hogy a lét igazsága az embert eltávolodásra ösztönzi, melynek következménye a minden elnyelő racionalizmus, s az ebből létrejött világ, ahol a tudomány oltárán áldozó kreatúrák a „szellemet intelligenciává züllesztették” (Heidegger), s ahonnan a visszatérés az ember számára önmaga legyőzésén, túlhaladásán és önmaga megtalálásán át lehetséges csupán.

Korunk szelleműds kódlovagjaiból (kik úgy hiszik, azzal, hogy „politikát csinálnak” befolyással lehetnek bármire, ami igazán fontos) éppen ez a felismerés hiányzik; a rátalálás vagy annak akarása, mely kimozdíthatná az embert abból a hamis szemléletből, melyben önmagát szerencsésnek vagy szerencsétlenné gondolja. Ennél sokkal lényegesebb és mélyebb különbségre utal a tragikus és komikus jelző, s itt már érdemes lenne azon elgondolkodni, hogy önnön történelmünk és jelenkori történéseink melyik által jelezhetők. Ám ezt jobb, ha mindenki maga dönti el.

GYENGE ZOLTÁN

Jámbor szándék: konkrét elképzelések

— Csapó Benő az egyetemi reformról —

Ősszel az egyetemeken is új vezetőséget, új egyetemi tanácsot választanak. Ahogy közeledik ez a nap, egyre többen mondják el elképzeléseiket arról, hogy milyen universitást szeretnének Szegeden. A '80-as évek elején működött a JATE-n a Jámbor szándék nevű csoport, amely most felújította működését. Közzük nyilatkozatukat, s az aláírók nevében dr. Csapó Benő (37 éves), a Pedagógiai Tanszék docense fejti ki részletesebben elképzeléseiket.

— A nyolcvanas évek elején volt egy oktatás-korszerűsítési hullám, akkor jöttünk össze néhányan fiatalabb oktatók és hallgatók, úgy gondoltuk, ezt mi komolyan vesszük, és csinálunk egy képzési tervet. Nagyjából minden szakma képviselve volt, és kidolgoztuk a bölcsészkarra az egyes tantárgyak van egy sir — mondja Kierkegaard, amelyre egyetlen szó van felírva: a „legszerencsétlenebb”. Az emberi kíváncsiság feltárta ezt a sirt, s üresnek találta. A koporsóban nem volt senki. Vajon a legszerencsétlenebb számára a halál kegyelme nem ad látszik, itt az alkalom, hogy az egyetemet átalakítsuk. Ezt a lehetőséget — úgy gondoltuk — nem szabad kihagyni. Végül is ez a mi dolgunk, egy jó egyetemet nem lehet rendeletekkel létrehozni, azt nekünk, magunknak kell megalkotni.

Másrészt sok kockázata is van a mostani átalakulásnak. Itt az egyetem nagy veszély az, hogy sokan pusztán abban látják az átalakulást, hogy hiteles embereket kell a megfelelő pozíciókba juttatni. Úgy gondolják, hogy ha az egész szerkezet nem jó és nem működik, néhány hiteles ember ezt a struktúrát hitelesíthetné.

Alkalmas? Hiteles?

— Azonkívül ebben az érvelésben van egy csúsztatás, hiszen a hiteles és az alkalmas, az nem ugyanaz!

— Ez a másik nagyon fontos dolog, amelyről beszélni kellene. Át kellene gondolni a kiválasztás szempontjait az összes tisztségre vonatkozóan. Olyannak kellene alakítani a pozícióba jutás mechanizmusait, hogy az automatikusan az alkalmas embereket válogassa ki. S talán az is szerencsés lenne, ha a politikai megbízhatóságot mint szempontot örökre elfelejténék.

— Kérlek, röviden foglald össze az általatok legfontosabbnak tartott kérdéseket!

— Az egyik fontos kérdés véleményünk szerint az egyetem és a politika viszonyának tisztázása. Sajnos sok félreértés van azzal kapcsolatban, hogy a rendszerváltásnak az egyetemeken mit is kell jelentenie. A pluralizmust sokan úgy értelmezik, hogy azt a szerepet, amelyet eddig az egy párt játszott, azt most a többpártoknak kell átvénniük; továbbá az új kormányoknak is át kell vennie a régi kormányzat összes feladatait. A mostani átalakulásnak tehát az lenne a lényege, hogy a civil társadalom, a társadalom különböző önszervező csoportjai visszafoglalják azokat a területeket, amelyek nem az államra tartoznak. A pluralista demokrácia azt is jelenti, hogy a társadalmi életben az érvényesülésnek, a folyamatok befolyásolásának különböző szférái vannak. A politikától függetlenül kellene léteznie a tudománynak, a művészetnek, és más társadalmi alrendszernek. Magyarországon ez nem így volt, s most épp a túldetermináltságot kellene kerülnünk. Tisztázni kellene az egyetem helyét a társadalomban, és viszonyát a politikához. Ki kellene mondani, hogy az egyetem közvetlenül ne politizáljon. Az egyetemnek az a dolga, hogy tanulmányozza a politikát, elemezze a politikai folyamatokat, tanítsa a politikával kapcsolatos ismereteket, de maga az egyetemi munka ne legyen része a napi politikának. A politika ne gyakoroljon rá túlzott befolyást.

— Ez ugye nem azt jelenti, hogy a diákok, tanárok nem politizálhatnak?

— Természetesen nem, csak azt, hogy az egyetem mint szervezet ne politizáljon, őrizze meg semlegességét, függetlenségét, autonómiáját. Aki bejön az egyetemre, az a kapuban tegye le a politikai funkcióját, pozícióját. Itt külső politikai meggyő-

ződésű, világnézetű embereknek kell együtt dolgozniuk, a kapun belül azonban csak a tudományos teljesítmény, az oktatás színvonala lehet értékmérő. Arra is kellene ügyelnünk, ne hogy az eddigi állami ideológiát az új politika új ideológiájával helyettesítsük.

Nem kell nagytakarítás

A következő kérdés az egyetemi személyes ügye. Mindenképpen kerülni kellene, hogy a politikai váltásnak közvetlen hatása legyen az egyetemi állások betöltésére. Legnagyobb befolyását az MSZMP a közvetlen irányításon keresztül gyakorolta, és ez már legalább egy évvel ezelőtt megszűnt. Azóta az egyetemi pozíciók betöltése autonóm és korrekt módon történt, de sokan már a 87-es választások során is kifejezetten a pártelit ellenében kerültek a vezető testületekbe. Nagyon sok vita van most arról, mennyire legitímek az egyetem mostani vezetői. Sokan úgy fogják fel a legitimitás kérdését, hogy az csak két értéket vehet föl: vagy van, vagy nincs. Ezt én inkább fokozatokban képzelném el, és bizonyos fokú legitimitást a mostani vezető testülettől sem vitatnék el. Hogy az új vezetés milyen hatékonyan fogja az egyetem érdekeit érvényesíteni, az csak a működése során fog kiderülni.

— Sokat beszélnek ma kontraszelektált oktatókról, kutatókról is. Szerinted mi a helyzet a JATE-n?

— Hiba lenne azt gondolni, hogy a kontraszelekció eredményeképp, a teljes oktatói gárda nagyon rossz összetételű. Kétségtelenül vannak olyan oktatók, akik politikai lojalitásuk nélkül soha nem kerültek volna az egyetemre. Ezeknek az aránya azonban véleményem szerint meglehetősen alacsony. Vannak továbbá, akik a politikai tevékenységük nyomán talán magasabb pozícióba kerültek, mint amit a tehetségük és szak tudásuk alapján elérhettek volna. Ezeknek az aránya magasabb, de még mindig nem túl jelentős.

— Mennyi lehet összesen?

— Nehéz becsülni, de én a kettőt sem tenném 20–30 százaléknál többre. Egy újabb — és elég népes — kategória lehet azoké, akik mindenféle politikai aktivitás nélkül érték el a mai pozíciójukat. Egy részük párttag volt, esetleg meggyőződés nélkül, mert egyszerűen csak nyugodt feltételeket akart biztosítani az egyébként színvonalas munkájához. A skála másik végén pedig azok az oktatók vannak, akik másik irányú politikai aktivitásuk miatt hátrányosabb helyzetbe kerültek, és lassabban haladtak előre, mint azt tehetségük és munkabíráskuk egyébként lehetővé tette volna. Ám úgy gondolom, ezek aránya is alacsony és az elmúlt két évben a méltánytalanságok megszűntek. Tehát azt hiszem, most semmi szükség arra, hogy valami kampányszerű nagytakarítást, vagy rehabilitációt csináljunk. Az egyetemen egyszerűen helyre kell állítani a normális működést és egy-két éven belül mindenki a helyére kerül, beáll a kívánatos egyensúly.

Új kor — új rend?

— A szervezeti átalakítás is napirenden van. Pár éve alakultak meg a tanszékcsoportok, aztán szó volt arról, hogy új karokat szerveznek, a meglévőket átszervezik...

— Nem ezek az igazán jelentős problémák. Nagy probléma nálunk, hogy ha alacsony a hatékonyság, akkor egy óriási átszervezéssel próbálnak mindent megoldani. Ha a világon körülnéznünk, mindenféle szerkezetű egyetemem találunk, és mindegyik típusban vannak jó egyetemek is, rosszak is. Ha valaki példákkal akar érvelni, előhúzhat egy olyan egyetemet, amelyik jól működik és passzol az ő elgondolásaihoz: de azt ellenpéldával többnyire lehet kontrázni is. Az egyetem hatékonysága nem ezen múlik, sokkal inkább az oktatás megfelelő szervezésén és természetesen az oktatók kvalitásán. Mindenfajta élő társadalmi alrendszernek — mint amilyen az egyetem — a megváltoztatása óriási energiát vesz igénybe, és ritkán éri el a kívánt eredményt. Most felmerült újból az egységes szegedi Universitas gondolata. A terv első pillantásra természetesen szimpatikus, de kevesen látják, mek-

kora energia kell a következetes megvalósításhoz. Ha összetartozó intézmények valamikor elváltak egymástól, önállóan fejlődtek, nem biztos, hogy most ugyanolyan egyszerűen lehet őket egyesíteni.

— En azt hallottam, a Világbank beszállna a magyar felsőoktatás rekonstrukciójába, de egyik kifogásuk az, hogy a felsőoktatás túlságosan széttagolt.

— Ez tényleg igaz, a magyar egyetemek elég kicsik. Az optimális méret tízezer főnél kezdődik, akkor tudja a struktúra hatékonyan szolgálni a szervezetet. Ilyen méretű egyetemek kialakításával gazdaságosabbá lehetne tenni az intézmények fenntartását. Mivel azonban Magyarországon nagyon alacsony az egyetemi oktatásban résztvevők száma, az elkövetkező években az lesz a feladatunk, hogy megkészezzük, később megháromszorozzuk az egyetemi oktatásban résztvevők számát. Ez erősen növelni fogja az egyetemek méretét. Ami a szervezeti kérdések másik részét illeti, hogy különböző karokat akarnak megszüntetni vagy létrehozni, annak az egyáltalán semmi jelentősége nincs. Főlegesen fordítanánk energiát olyan dologra, amely aránytalanul kis eredménnyel járna. A kisebb egységek — beleértve a gazdasági, szolgáltató résztelegeket és a tanszékeket is — „áramvonalasításával” lehetne eredményt elérni.

Ami a legfontosabb

— Mi hát a valódi kihívás, amivel foglalkozni kellene?

— A magyar felsőoktatással nem az a gond, hogy színvonalatlan. Annak a produktumnak, amit az egyetemek kibocsátanak (a hallgatók képzettsége, tudása) egy része világszínvonalú. A probléma az, hogy az egyetemi hallgatók az összes felsőoktatásban résztvevőknek kis százalékát jelentik csak. A felsőoktatásban résztvevők aránya nálunk 9,5–10 százalék. Összehasonlításképp csak annyit, hogy a fejlett nyugat-európai államokban ez a szám háromszoros, az USA-ban ötszörös. Egyrészt a felsőoktatásba bekerülő hallgatók számát kell növelni körülbelül két-háromszorosára, másrészt ezen belül is növelni kell az egyetemet végzettek arányát, az öt, hat, és a még több évig egyetemre járók számát. Nálunk nincs rendes posztgraduális képzés. Amerikában például rendes egyetemi nappali képzés keretében két-három év alatt szerezhet valaki doktori fokozatot. Nekünk tehát egy ilyen teljes rendszert kell kiépítenünk. Általában is közelíteni kell a képzés főbb paramétereit a nyugati normákhoz. Az egyes szakok tanrendjének előírása helyett a tanulási lehetőségek széles és színvonalas skáláját ajánljuk, és kemény feltételekre van szükség, de ezen belül a hallgatók szabadabban és saját felelősségükre nagyobb önállósággal választhassák meg, mit és kitől tanuljanak.

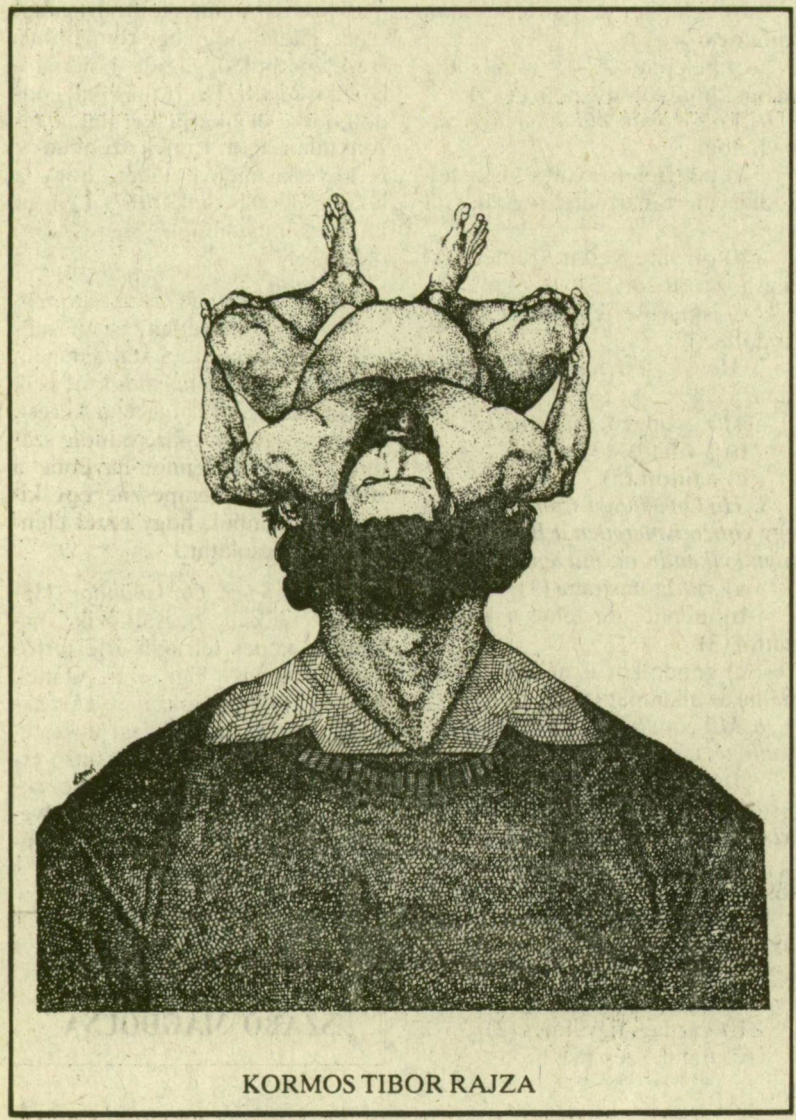
Kezelhetővé kell tennünk továbbá a mennyiségi növekedés nehézségeit, meg kell teremtenünk a belső fejlődés dinamizmusát. Olyan feltételek kialakítására van szükség, amelyben tanszékek növekedése, vagy visszafejlesztése, újak alakítása, vagy mások megszüntetése természetesen folyamat, amelyet nem, a személyes pozícióharc motivál, hanem az oktatási és kutatási igények és teljesítmények.

Számíthatunk arra, hogy növekszik az egyetemek színvonala közötti különbség, szigorúbb verseny alakul ki az egyetemek között mind a tehetséges hallgatókért, mind pedig a fejlesztési forrásokért. Szeretnénk, ha a JATE felkészülten szállna be ebbe a versenybe.

— Mostanában többen is elmondták elképzeléseiket ezekről a kérdésekről, jelentkezett egy csoport is, „Mozgalom az egyetem megújításáért”. Mi a viszonyotok ezekhez a kezdeményezésekhez?

— Kapcsolatfelvétellel még nem került sor, de a nyári szabadság a szervezett munkára nem is igazán alkalmas. Részletes elgondolásaitak nem ismerjük, de természetesen minden konstruktív kezdeményezésnek örülünk. Szeptembertől tervezzük vitaforumok szervezését, szakértők meghívását, vitacikkek publikálását, akkor tehát sor kerülhet a nézetek konfrontálására is.

MÁROK TAMÁS

KORMOS TIBOR RAJZA